

STEREO
HCD 32620

ERKEL

HUNGAROTON
CLASSIC

BRANKOVICS GYÖRGY • DÓZSA GYÖRGY

Wiesel, Joseph in Munkacs, Pesten, 1861.

CÁNYI, AUGUST. 1861.

NÉVTELEN HŐSÖK (UNKNOWN HEROES)

HUNYADI LÁSZLÓ • BÁNK BÁN • BÁTORI MÁRIA

AZ OPERASZERZO * THE OPERA COMPOSER
FERENC ERKEL
(1810–1893)

I. BÁTORI MÁRIA (1840)

- 1 **Bátori Mária románca (I. felvonás) / Romance of Mária Batori (Act 1)** 6'10"
„(...) közelg a szörnyű vég...” („Vad vész haragja ront e tájra”)
‘[...] the dreadful end approaches’ (‘The wrath of savage tempest unleashes on this land’)
Júlia Osváth – szoprán / soprano
Forrai Kórus, a Magyar Rádió és Televízió Szimfonikus Zenekara
Forrai Chorus, Orchestra of the Hungarian Radio and Television
vezényel / conducted by Vilmos Komor

II. HUNYADI LÁSZLÓ (1844)

- 2 **Szilágyi Erzsébet áriája, („La Grange”-ária II. felvonás)** 6'16"
Aria of Szilágyi Erzsébet („La Grange”, Act 2)
„Nagy ég, remegék! - Ah, mily vadul száguldja át lelkeket a félelem”
‘Great heavens, I tremble! - Ah how wildly terror sweeps across my soul’
Sylvia Sass – szoprán / soprano
Magyar Állami Operaház Zenekara / Hungarian State Opera Orchestra
vezényel / conducted by János Kovács

- 3 **Mária és László szerelmi kettőse (II. felvonás) / Duet of Mária and László (Act 2)** 5'50"
„Mily boldogság, hogy mellettem vagy végre...”
‘What happiness ‘tis to have you by my side at last’
József Simándy – tenor, Júlia Orosz – szoprán / soprano
Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara / Budapest Symphony Orchestra
vezényel / conducted by Vilmos Komor

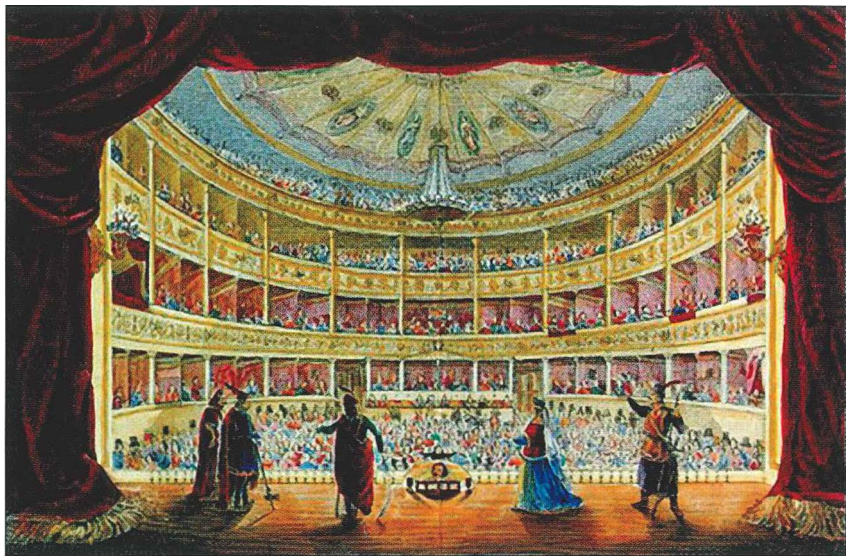
- 4 **Gara Mária áriája (Cabaletta) (III. felvonás) / Mária’s Aria (Cabaletta, Act 3)** 4'12"
„Ah... szemembe’ mámor, öröm ragyog...” / ‘Ah .. rapture, joy glows in my eyes..’
Mária Gyurkovics – szoprán
Magyar Állami Operaház Zenekara / Hungarian State Opera Orchestra
vezényel / conducted by Vilmos Komor

III. BÁNK BÁN (1861)

- 5 **Bánk bán áriája (II. felvonás) / Bánk's Aria (Act 2)**
„Mint száműzött, ki vándorol ..” – „Hazám, hazám”
‘Like an exiled, wandering...’ ‘My homeland, my homeland’
3’47”
Róbert Ilosfály – tenor
Magyar Állami Operaház Zenekara / Hungarian State Opera Orchestra
vezényel / conducted by **Miklós Erdélyi**
- 6 **Bánk bán és Tiborc kettőse (II. felvonás) / Duet of Bánk and Tiborc (Act 2)**
„Nagyúr! Bánk, jó napot!” / ‘Great Lord! Bánk, good morrow’
9’53”
György Radnai – bariton / baritone, **József Joviczky** – tenor
Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara / Budapest Symphony Orchestra
vezényel / conducted by **Vilmos Komor**
- 7 **Melinda áriája (II. felvonás) / Melinda's Aria**
„Ölj meg engem, Bánk, ó, ölj meg!” / ‘Kill me, Bánk, oh kill me!’
3’34”
Karola Ágay – szoprán / soprano
Magyar Állami Operaház Zenekara / Hungarian State Opera Orchestra
vezényel / conducted by **János Ferencsik**
- 8 **Gertrud és Bánk bán kettőse (II. felvonás) / Duet of Gertrud and Bánk (Act 2)**
„Bánk bán! Te itt?” – „Magyar hazámnak falvait bejártam”
6’30”
‘Bánk bán – you here?’ ‘I travelled the villages of my Hungarian homeland’
Erzsébet Komlóssy – mezzoszoprán / mezzo-soprano, **József Simándy** – tenor
Magyar Állami Operaház Zenekara / Hungarian State Opera Orchestra
vezényel / conducted by **János Ferencsik**
- 9 **Dózsa esküje (I. felvonás) / Dózsa's Oath**
„Én, Dózsa György, most hitet teszek ..” / ‘I, György Dózsa, solemnly pledge..’
3’36”
Miklós Szabó – tenor
Földényi Kórus / Földényi Chorus,
Magyar Állami Hangversenyzenekar/ Hungarian State Orchestra,
0vezényel / conducted by **Tibor Polgár**

- 10 **A Jósnoé áriája (II. felvonás) / Aria of the Fortuneteller (Act 2)**
 „Kétségbe ne merd vonni jóslatom...” / ‘Dare not question my fortune’
 Erzsébet Komlóssy – mezzoszoprán / mezzo-soprano
 Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekar / Budapest Symphony Orchestra
 vezényel / conducted by **András Kórodi** 2’13”
- 11 **A Lantos áriája: Dal a régi dicsőségről (II. felvonás)**
 Aria of Lutenist: Song about the olden glory (Act 2)
 „Régi dal, régi dal, régi dicsőségről ..” / ‘An olden song, an olden song of olden glory’
 Judit Sándor – szoprán / soprano
 Magyar Állami Hangversenyzenekar / Hungarian State Orchestra
 vezényel / conducted by **Tibor Polgár**
V. BRANKOVICS GYÖRGY (1874) 3’32”
- 12 **Brankovics György monológja (II. felvonás) / Brankovics’ Monologue (Act 2)**
 „Enyém a harc, ez az én nagy harcom...” / ‘The fight is mine, this is my great fight’
 Kolos Kováts – basszus / bass, Magyar Rádió és Televízió Szimfonikus Zenekara
 Orchestra of the Hungarian Radio and Television, vez. / cond. by **András Kórodi** 8’59”
- 13 **A II. felvonás fináléja / Finale of Act 2**
 „Én, Brankovics György, Szerbia fejedelme” / ‘I, György Brankovics, King of Serbia’
 Erzsébet Házy, Mária Mátyás – szoprán / sopranos,
 Sándor Palcsó, Gyula Tarnay – tenor, **András Faragó** – bariton / baritone
 Magyar Rádió és Televízió Énekkara / Chorus of the Hungarian Radio and Television
 (karigazgató / chorus master: Cecília Vajda), a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara
 Budapest Symphony Orchestra, vezényel / conducted by **András Kórodi** 6’51”
VI. NÉVTELEN HŐSÖK (1880)
- 14 **Takarodó (III. felvonás) / Retreat (Act 3)**
 „Kilenc óra, kilenc óra, credj, honvéd, nyugovóra...”
 ‘Tis nine o’clock, ‘tis nine o’clock, go ye to rest, guardsman’
 A Magyar Néphadsereg Művészegyüttesének Ének- és Zenekara
 Chorus and Orchestra of the Hungarian Army, vezényel / conducted by **Miklós Forrai** 3’11”
 Összidő / Total time: 75’52”

Magyar nyelven / Sung in Hungarian

A Nemzeti Színház belső tere / The National Theatre view from the scene.

Assembled in 1839, the Parliament in Pozsony [today Bratislava, Slovakia] passed some decisive legislation on 13 May 1840. It included an act that decided the fate of the Hungarian Theatre in Pest. The act provided that the theatre would thenceforth become national property to receive national support and would come under the authority of the Parliament. Also, it ruled that donations (*oblatum*) would be replaced by subsidies (*subsidiūm*) raised

by means of a dedicated national contribution. What was at stake was the closing of the Hungarian Theatre in Pest that had been built 'from free donations collected by the authorities' in 1837.

The institution where **Ferenc Erkel** (1810–1893) was first conductor almost from the very outset, was christened National Theatre on the première of *Bátori Mária* on 8 August 1840. It might sound controversial that, in the context of contemporary

public sentiment, an opera would have provided the opportunity for a ceremonious name change that carried an important cultural political message. Believing the cultivation of the language to be the cornerstone of national awakening public opinion held that theatre's role in fostering national awareness could be achieved only through the promotion of Hungarian drama, and did not envisage a major role for music. Consequently, in its first months, the number of opera productions at the Hungarian theatre in Pest was disproportionately low and, lacking enough trained singers and an orchestra of the right size, the performances left much to be desired. However, the audiences preferred musical productions, although invariably prose performances involved music, too. So the management of the company decided to undertake the inconvenience of what would be known as the 'opera war' lasting several years, and set up an opera section in January 1838. As a first step, it hired a real prima donna, Rozália Klein Schodel, and an energetic first conductor, also young but with experience in opera, Ferenc Erkel. Under Erkel, the musical ensemble underwent fast and spectacular development. Overcoming initial difficulties, it held eight premières in 1838 and nine in 1839. Like other operas in the region, it played works by Bellini, Donizetti and Mercadante. (Erkel's first major operatic job was Mercadante's *Il giuramento* which he co-orchestrated with Franz Kirchlehner from a piano reduction.) In 1839 it premièred the first Hungarian comic opera, *Csel* [Ruse] by András Bartay, and shortly afterwards Erkel's first opera, Bátori Mária, with Klein Schodel singing the lead. Although it was a performance of the

highest standards and the music elaborate, Bartay's work failed to live up to expectations in terms of success and recognition. *Bátori Mária*, however, achieved a breakthrough. Erkel had for the first time truly convincingly melded the elements of contemporary — chiefly Italian — operatic tradition, that is the subject matter, types of numbers, form, harmony and melodies with a Hungarian historical libretto, and the music evocative of *verbunkos* motifs. The audience were enthusiastic and the work eventually convinced even the sceptics of national opera. Apart from Erkel's music, the choice of theme, too, had a role in the resounding success of *Bátori Mária* which was performed 35 times up to 1860. Contemporary audiences were not unfamiliar with the character of Mária Bátori. The source of Béni Egressy's libretto, András Dugonics's eponymous tragedy had been uninterruptedly part of the repertoire of Hungarian theatre since 1794 (moreover, the Hungarian Theatre in Pest occasionally re-staged it, alternating it with Erkel's opera), a fact that contributed not only to the understanding of the opera but also to legit imising it as an original, national work. Erkel chose the librettos for his subsequent operas along the same lines, albeit external legitimisation by a drama source, that had successfully served to get rid of initial prejudices, was required to a lesser extent. At the same time good original librettos were few and far between. The libretto of *Hunyadi László* (1844) was written by Béni Egressy based on the young Lőrinc Tóth's historical drama that had won an award from the Hungarian Society of Scientists. Egressy also adapted *Bánk bán* (1861) from a drama by József Katona (1815/21, Hungarian Theatre in

Pest première 1839). Ede Szizligeti wrote the libretto of *Dózsa György* (1867) on the basis of Mór Jókai's 1857 'historical tragedy in verse' that had caused quite a stir, and the source of *Brankovics György* (1874) was a drama (1856) by Károly Obernyik, which was adapted for Erkel by the singers Lehel Odry and Ferenc Ormai who were also active as a theatre director and a literary translator respectively. (Erkel wrote the role of Brankovics specifically for Odry.)

Egressy first came across Lőrinc Tóth's *Hunyadi László* in December 1839 and must have set out to work almost instantly, given that Erkel essentially completed the score in the year the prose version had been staged. However, the opera did not receive its première until 27 January 1844. The reason was that in the wake of the 'opera war' the company temporarily ended up without a prima donna. At the end of 1840 Rozália Klein Schodel unexpectedly went abroad and did not resume her membership in the National theatre until September 1843. Yet Erkel and Egressy must have had her in mind when developing the heroic figure of Erzsébet Szilágyi, one of the most powerful female characters of Hungarian opera. Eventually, then, role and singer came together. Until mid-1849 the enthusiastic audiences of *Hunyadi László* would hear Klein Schodel some forty times. Erkel subsequently made various changes and added a couple of solo numbers to the opera that enjoyed unflagging success. When in 1847 the opera's young prima donna Kornélia Hollósy entered the stage, Mária Gara was given a cabaletta to highlight her brilliant vocal technique. When in 1850–1851 the celebrity French guest singer Anne de La

Grange created the role of Erzsébet Szilágyi on fourteen occasions, Erkel inserted a bravura aria that exploited her extreme vocal range and reinstated Szilágyi as the principle role in the opera. Finally, on the occasion of the guest appearance of Ferenc Stéger in 1859, Erkel extended László Hunyadi's aria in act one.

The press reported that Erkel had considered setting József Katona's drama to music in the year *Hunyadi* was first performed. Possibly he set out to compose the music of *Bánk bán* in the latter half of 1840. However, in spite of the urging of his contemporaries, he proceeded slowly and with interruptions, and did not complete it until 1861. Not counting the second act of the incidental opera *Erzsébet* (1857) Erkel did not write an opera in this period, yet over the seventeen years that passed his style had definitely become more mature. Mihály Mosonyi claimed Erkel 'had committed a veritable indulgence of musicianship' in *Bánk bán* which is a summary of his operatic experience. The role typology of the work, its structure with closed numbers and the way in which national style is melded with the mannerism of Italian-French operatic idiom make it comparable to Erkel's first stage works. At the same time it clearly betrays the preliminaries of the change of style that would occur in *Dózsa György*. Seemingly controversially, while Erkel relatively often conducted Wagner's works at the concerts of the Philharmonic Orchestra from 1853 onwards — that is when *Bánk bán* was still under way — he successfully delayed as long as possible (until 1866) the production of Wagner's operas at the National Theatre, in spite of the harsh criticism of his contemporaries.

(Kodály believed Erkel was wary of ‘unleashing’ Wagner on the fledgling Hungarian national opera.) In the meantime, in his capacity as a composer, he took to music drama with *Dózsa György* (1867) and *Brankovics György* (1874). In composing these operas Erkel was assisted by his sons who had attended Mosonyi’s pro-Wagner school. However, Erkel’s shift towards Wagnerian opera must have been essentially his own choice. All the more so given that eliminating the boundaries of the closed numbers, the prominence of *Sprechgesang* and the increasingly sophisticated use of Leitmotif and symphonic orchestral sonority form an integral part of his own stylistic development. Erkel must have been aware of this when, in connection with *Brankovics*, he wrote to his friend Franz Doppler that, ‘this, like all of my other works, contains some weaker numbers, but on the whole, development is unmistakably obvious’.

Katalin Szacsvai Kim

English translation by Miklós Bodóczy

Bátori Mária. Set in the court of King Kálmán Könyves. Prince István, the King’s son, returns from a victorious battle and seeks to marry his old sweetheart, Mária Bátori. Árvai, the King’s councillor, however, would rather have his own daughter marry the Prince and, using the King’s support, turns against the young woman. Eventually, Coloman comes to accept Mária, but in the absence of her husband, the Councillor has Mária assassinated.

Hunyadi László. King László V’s evil councillor Cillei turns the King against the two Hunyadi boys, László and Mátyás, but the Hunyadis’ men protect them and kill Cillei. The King feigns friendship and courts Mária Gara, László’s betrothed. Out of lust for power, her father, the Palatine Gara accuses László of capital treason and has him sent to the gallows. Mária Gara organises an escape in vain, and the pleas of László’s mother, Erzsébet Szilágyi with the King go unanswered. Three strikes of the executioner’s axe fail to behead László, earning him a royal pardon, but at Gara’s command, the axe strikes a fourth time, killing László.

Bánk bán. Bánk bán, a nobleman loyal to the King, opposes the revolt of his peers against Queen Gertrude and her irresponsibly behaving court at Merania. However, the complaint of his trusty servant Tiborc, and his personal tragedy, the elopement of his wife Melinda make Bánk an insurgent, and in the heat of an argument Bánk murders the Queen. Returning from a campaign abroad, King Endre II seeks revenge when Tiborc enters the scene with the dead bodies of the demented Melinda and their little boy, drowned in the river Tisza.

Dózsa György. Headed by Zápolya, nobleman plot to bring down György Dózsa who has been nominated chief of the Crusaders. At a court festivity, the Lutenist sings songs inciting to attack the lords, at which they suddenly turn against Dózsa, but their plot fails and are all captured by the Crusaders, with the exception of Zápolya who manages to flee. The Fortuneteller says Dózsa will rise to the throne and be crowned, but will be threatened by he who does not drink wine. Later

Lóra Csáky convinces the Crusaders to set the captured noblemen free, having vowed not to plot against Dózsa. They seal the pledge with wine but Bornemissza refuses to drink it. Dózsa's men are mistrustful of Lóra and decide to kill her, but accidentally kill Dózsa's fiancée, Rózsa, instead. Dózsa is outnumbered by the nobles and he sentenced to be seated on a fiery throne.

Brankovics György. Both sons of the Serbian King György Brankovics are in the Sultan's court as a token of their father's neutrality in a Turkish campaign against the Hunyadi. Brankovics, a former ally of Hunyadi seeks thus to safeguard his country from Turkish retaliation. His daughter Mara is in love with the head of the Turkish mission, Murát, who promises the release of her brothers. However, Cselebi, the man in com-

mand, has the boys blinded before releasing them. Instantly, Brankovics launches a campaign against the Turks, but receives a mortal wound in the victorious battle.

Unknown heroes. Ilonka, whose sweetheart Gábor has become a freedom fighter, is forced by her father to marry the rich Csipkés. Jankó, also a freedom fighter and a servant of Csipkés, turns up on the wedding day and is paid by his master to spread rumours that Gábor is dead. Jankó, however, tells the truth to Ilonka who escapes in an army uniform to marry lieutenant Gábor, camping nearby. After the wedding the enemy attacks the camp of the freedom-fighting national guard and Ilonka, still in her army dress, is wounded and disappears. When she recovers she returns not to the disappointed Csipkés but her husband Gábor.

Réuni en 1839, le parlement de Presbourg se clôtura le 13 mai 1840 par plusieurs résultats déterminants. L'un d'eux est la loi délibérant sur le sort du Théâtre hongrois de Pest, lequel se bat pour sa survie : mis sous le patronage de l'État en qualité de propriété nationale, le théâtre était soumis au parlement, et à la place des dons (*oblatum*) on rendait obligatoire la contribution (*subsidium*) nationale. L'enjeu en effet n'était pas moins que la suppression du Théâtre hongrois de Pest qui « avait été construit » en 1837 « grâce aux offres libres réunies par les municipalités ».

L'institution, dont **Ferenc Erkel** (1810–1893) fut presque dès l'origine le premier chef d'orchestre, prit le nom de Théâtre national à la première de *Bátori Mária*, le 8 août 1840. Connaissant l'opinion publique de l'époque, il peut paraître contradictoire que ce soit précisément un opéra qui ait donné lieu à ce changement de nom solennel, car il portait en soi un sérieux message de politique culturelle. En effet, la croyance de l'époque voulait que la standardisation de la langue fût un aspect essentiel de la formation d'une nation bourgeoise : estimant que l'éducation de la nation par le théâtre ne se réaliserait qu'au travers de l'encouragement et de la pratique du drame hongrois, elle n'accordait pas à la musique un rôle qu'on eût pu prendre au sérieux. Aussi le nombre de représentations lyriques dans les premiers mois de l'existence du Théâtre hongrois de Pest était-il disproportionnellement faible et faute de chanteurs suffisamment qualifiés et d'orchestre de taille convenable, le niveau laissait à désirer. Toutefois le public donnait sa préférence aux productions musicales – bien que les représentations en prose fussent toujours accompagnées de

musique –, d'où la décision forcée prise par la direction de la compagnie – qui assumait pendant plusieurs années les désagréments que lui causa ce qu'on appelle la « guerre de l'opéra » – d'ordonner dès le mois de janvier 1838 la mise en place d'une section opéra. Le premier pas en la matière fut marqué par l'engagement d'une véritable prima donna, Rozália Klein Schodel, et d'un premier chef d'orchestre énergique, Ferenc Erkel, qui malgré sa jeunesse bénéficiait déjà d'une expérience d'opéra. Sous la direction d'Erkel, la nouvelle section opéra du Théâtre national de Pest passa par un développement rapide et spectaculaire. En 1838, ce furent huit premières, et en 1839 neuf. Surmontant les difficultés du début, ils représentèrent à l'instar des autres opéras de la région les œuvres de Bellini, Donizetti, Mercadante (de ce dernier fut joué *Le Serment* dans l'orchestration d'Erkel et de Ferenc Kirchlechner basée sur une réduction de piano ; ce fut le premier travail de musique de scène réalisé par Erkel). Dès 1839 fut joué le premier opéra comique hongrois, *Csel [Feinte]*, d'András Bartay, suivi de peu par *Bátori Mária*, le premier opéra d'Erkel avec, dans le rôle principal, la Schodel. Malgré le caractère achevé de la musique et le niveau de la mise en scène, la pièce de Bartay n'eut pas le succès et la reconnaissance attendus. En revanche, la percée eut lieu avec *Bátori Mária*. Du premier coup, Erkel allia d'une manière tout à fait convaincante les éléments de la tradition lyrique contemporain – principalement italienne – le sujet, les types d'arias, l'univers formel, harmonique et mélodique avec le livret basé sur l'histoire hongroise, emprunté à la littérature dramatique hongroise, et la matière musicale rappelant les motifs

des verbunkos. Le public s'enthousiasma, le morceau convainquit même ceux qui considéraient avec scepticisme le genre de l'opéra national. Au-delà de la musique d'Erkel, c'est aussi le choix du thème qui contribua au succès retentissant de l'œuvre, laquelle fut représentée 35 fois jusqu'en 1860. La figure de Mária Bátori était loin d'être inconnue du public de l'époque. La source du livret de Béni Egressy, la tragédie de même titre d'András Dugonics, était constamment présente sur les scènes hongroises depuis 1794 (bien plus, le Théâtre national reprit même plus tard la pièce, à l'occasion, en alternant avec l'opéra d'Erkel), et ce facteur a non seulement aidé à comprendre l'opéra, mais a contribué à le légitimer et à en faire une création nationale originale.

Pour les opéras suivants d'Erkel, le choix du livret se fit de la même façon, et ce bien qu'on eût de moins en moins besoin de la légitimation extérieure du drame, qui avait pourtant si bien servi à abattre les préjugés du début sur l'opéra – certes, le manque de livrets originaux et de talent était d'autant plus grand. Le livret de *Hunyadi László* (1844) fut composé par Béni Egressy d'après le drame historique de Lőrinc Tóth (drame primé par la Société savante hongroise) ; c'est encore lui qui élaborait le livret de *Bánk bán* (1861) d'après le drame de József Katona (1815/21 ; première au Théâtre national : 1839) ; le livret de *Dózsa György* (1867) fut écrit par Ede Szigligeti d'après la « tragédie historique envers » de Mór Jókai, qui avait soulevé une incroyable tempête ; la source de *Brankovics György* est le drame de Károly Obernyik (1856), que les chanteurs du théâtre, Lehel Odry et Ferenc Ormay, également metteur en scène et traducteur, avaient

remanié à l'intention d'Erkel. (Erkel avait dès le début composé le rôle de Brankovics pour Odry.) En décembre 1839, Egressy fit connaissance avec le *Hunyadi László* de Lőrinc Tóth. Il pouvait presque immédiatement se mettre au travail si Erkel terminait en gros la musique de l'opéra l'année où la variante en prose était mise en scène. Cependant il fallut attendre la première jusqu'au 27 janvier 1844. L'une des raisons a pu être que par suite de la guerre lyrique la compagnie s'était provisoirement retrouvée sans prima donna : subitement partie à l'étranger à la fin de 1840, la Schodel ne redevint membre du Théâtre national qu'en septembre 1843. Or, c'est à coup sûr en pensant à elle qu'Erkel et Egressy firent de la figure héroïque d'Erzsébet Szilágyi l'un des personnages féminins les plus puissants de l'opéra hongrois. Rôle et chanteuse finirent par se rencontrer, et jusqu'au milieu de 1849, le public enthousiaste de *Hunyadi László* put écouter près de quarante fois la Schodel. Par la suite, à côté de modifications plus ou moins grandes, Erkel compléta de quelques autres solos la pièce qui jouissait d'un succès indéfectible. En 1847, avec l'apparition de Kornélia Hollósy, c'est le rôle de Mária Gara qui reçut la cabaletta, celle-ci mettant en valcur les capacités techniques extraordinaires de la jeune prima donna. En 1850-1851, quand la star française Anne de La Grange fut invitée à chanter quatorze fois la partie d'Erzsébet Szilágyi, Erkel écrivit à son intention une aria de bravoure nécessitant un registre extrême ; par là, il rendait au rôle – et justement par égard pour La Grange – sa priorité absolue à l'intérieur de l'opéra. Finalement, en 1859, à l'occasion de la tournée de Ferenc Stéger, il élargit aussi l'aria du premier acte de *Hunyadi László*.

Si l'on en croit la presse, l'idée de la mise en musique du drame *Bánk bán* de Katona occupa Erkel l'année même de la première de *Hunyadi*. Il est possible qu'il se soit attelé à la composition dans la deuxième moitié des années 1840. Toutefois les travaux de *Bánk bán*, malgré les sollicitations pressantes de ses contemporains, avancèrent lentement, par à-coups, pour s'étendre finalement jusqu'en 1861. Bien qu'à l'exception du deuxième acte de *l'Erzsébet* (œuvre de circonstance, 1857) aucune composition lyrique ne sortit de l'atelier d'Erkel durant cette période, son style mûrit résolument pendant ces dix-sept années. À en croire Mihály Mosonyi, Erkel a dans cette œuvre « montré une véritable prodigalité musicale ». Le *Bánk bán* totalise toute son expérience lyrique d'alors. La typologie des rôles de la pièce, sa structure en numéros clos et la façon dont elle allie le « style national » aux manières du langage lyrique franco-italienne, l'apparentent aux premières créations de scène du compositeur. En même temps, il est indéniable qu'on peut y découvrir les prémices du changement de style survenu dans le *Dózsa György*. Que depuis 1853 – autrement dit, époque de la maturation de *Bánk bán* – Erkel dirigeât assez régulièrement les œuvres de Wagner aux concerts de la philharmonie, que d'un autre côté il fit fi des attaques de ses collègues du Théâtre national et retardât le plus longtemps possible – jusqu'en 1866 – la mise en scène des opéras du compositeur allemand, n'est qu'une contradiction apparente. (Selon Kodály, il craignait pour le jeune opéra hongrois.) Pendant toute cette période, il prit lui aussi le chemin du drame musical en qualité de compositeur, en 1867 avec *Dózsa*, puis en 1874 avec

Brankovics György. Pour la composition de ces deux opéras, Erkel bénéficia de l'aide de ses fils, tout droit sortis de l'école de Mosonyi, grand admirateur de Wagner. Cependant son orientation vers le drame musical wagnérien dut à la base être un choix personnel. D'autant plus que la dissolution de la structure en numéros clos, la mise en avant du récitatif et de la mélodie continue, le raffinement dans l'utilisation du leitmotiv et le traitement symphonique de l'orchestre, tout cela s'inscrit étroitement dans le développement de son propre style. Ce changement, on peut supposer qu'Erkel lui-même le vécut de la sorte, comme le prouvent ses propos sur le *Brankovics* dans une lettre amicale adressée à Ferenc Doppler : « là, comme dans toutes mes autres œuvres, il y a des sections plus faibles, mais dans l'ensemble le progrès ne saurait être méconnu. »

Katalin Szacsvai Kim

Traduit en français par Thierry Fouilleul

Bátori Mária. L'action de l'opéra se situe à la cour de Kálmán Könyves. De retour d'une bataille victorieuse, le fils du roi, le prince István, s'apprête à se marier : il veut épouser son ancien amour, Mária Bátori. Mais Árvai, le conseiller du roi, préférerait sa propre fille pour le prince ; aussi se tourne-t-il de toutes ses forces et avec l'appui du roi contre la jeune femme. Finalement, Kálmán Könyves serait prêt à accepter Mária, mais en l'absence de son mari, le conseiller fait traîtreusement assassiner Mária.

Schodelné Klein Rozália / Rozália Schodel-Klein

Hunyadi László. Cillei, le conseiller malfaisant du roi Ladislas V, dresse le roi contre les deux fils Hunyadi, László et Mathias, mais les hommes des Hunyadi les défendent et tuent Cillei. Le roi simule l'amitié, et en même temps recherche la confiance de Mária Gara, la fiancée de László. Son père, le

palatin Gara, assoiffé de pouvoir, accuse László de crime de lèse-majesté et le fait envoyer au gibet. En vain Mária Gara organise-t-elle son évasion, en vain la mère de László, Erzsébet Szilágyi, implore-t-elle sa clémence. Par trois fois le glaive du bourreau s'abat, László devrait donc être grâcié, mais sur l'ordre de Gara le quatrième coup de hache a raison de lui.

Bánk bán. Le ban Bánk, grand seigneur fidèle au roi, s'oppose à la révolte des nobles contre la reine Gertrude et le train irresponsable de sa cour à Merano. Mais les lamentations désespérées de Tiborc, son homme de confiance, sur la situation misérable du pays, et sa tragédie personnelle – la séduction de son épouse Mélinna – entraînent Bánk parmi les révoltés, et dans le feu du débat, il tue la reine. De retour de sa campagne à l'étranger, le roi André II veut se venger, quand apparaît sur la scène Tiborc avec le corps de Mélinna, devenue folle, et de son fils, tous deux retrouvés morts dans les caux de la Tisza.

Dózsa György. Sous la direction de Zápolya, les nobles s'organisent contre György Dózsa qui a été nommé à la tête des armées croisées. Lors de la fête donnée à la cour, sous l'influence des chants séditieux du Ménestrel contre la noblesse, ils se tournent subitement contre Dózsa, mais leur plan échoue et, à l'exception de Zápolya, qui réussit à s'enfuir, ils sont tous faits prisonniers par les croisés. Au dire des mots de la Prophétesse, Dózsa accédera au trône, il sera même couronné, mais une personne représente un danger pour lui, qui ne boira pas le vin. Plus tard, sur les instances du Lóra Csáky, les nobles retenus prisonniers sont libérés après avoir juré de ne plus se coaliser contre Dózsa. Mais une

seul personne ne boit pas le vin de la promesse, Bornemissza. Les hommes de Dózsa se défont de Lóra et veulent la tuer, mais ils se trompent et tuent à sa place la fiancée de Dózsa, Rózsa. Dózsa succombe à la supériorité numérique des nobles, et c'est un trône de feu qui attend finalement le chef.

Brankovics György. Les deux fils du prince serbe György Brankovics demeurent à la cour du sultan, en gage de la neutralité de leur père dans la campagne turque qui se prépare contre les Hunyadi. L'ancien allié des Hunyadi, Brankovics, essaie d'épargner de la sorte son pays des représailles turques. Sa fille, Mara, retrouve en la personne de Murát, le chef de la délégation turque, son ancien amour, qui lui promet la libération de ses frères. Cependant, Cselebi, qui doit exécuter l'ordre, fait crever les yeux des garçons avant de les libérer. Brankovics lance immédiatement une

campagne contre les Turcs, mais il reçoit une blessure mortelle au cours de la bataille victorieuse.

Héros anonymes. Ilonka, dont l'amour, Gábor, a rejoint les rangs des combattants pour la liberté, est contrainte par son père de se marier avec le riche Csipkés. Le jour des noces arrive au village Jankó, garçon de ferme de Csipkés, qui s'est aussi engagé comme soldat. Il reçoit de l'argent de son maître pour répandre la nouvelle de la mort de Gábor. Mais Jankó dit la vérité à Ilonka et la jeune fille s'enfuit, déguisée en soldat, pour devenir la femme du lieutenant Gábor qui cantonne dans les environs. Après la cérémonie, l'ennemi attaque le camp et Ilona, habillée en soldat, est blessée, puis elle disparaît, mais après son rétablissement elle revient naturellement non pas auprès de Csipkés, désabusé, mais auprès de son époux, Gábor.

Am 13. Mai 1840 endete der im Jahre 1839 in Pressburg (Pozsony) zusammengetretene Ungarische Reichstag mit etlichen entscheidenden Resultaten. Eines von ihnen entschied über das Schicksal des Pester Ungarischen Theaters. Das Theater wurde als Nationalcigentum unter die Schirmherrschaft des Landes gestellt, und anstelle von Spenden (*Oblatum*) wurden Zuwendungen des Landes (*Subsidium*) verfügt. Das „im Jahre 1837 mit freien Spenden, welche die Municipalbehörden gesammelt hatten, errichtete Pester Ungarische Theater“ rang um seinen Fortbestand.

Am 8. August 1840 nahm die Einrichtung, an der **Ferenc Erkel** (1810–1893) fast von Anfang an als erster Kapellmeister wirkte, zur Premiere der *Bátori Mária*, die Bezeichnung „Nationaltheater“ an. Kennt man die zeitgenössische Auffassung, dann mag es fast wie ein Widerspruch klingen, dass gerade eine Oper zum Anlass genommen wurde, die Namensänderung mit ihrer gewichtigen kulturpolitischen Botschaft feierlich zu begehen, denn die damals gängige Meinung, die die Sprachpflege als den zentralen Punkt der bürgerlichen Nationalisierung betrachtete, sah die zum nationalen Denken erziehenden Aktivitäten des Theaters ausschließlich durch die Förderung und Pflege des ungarischen Dramas verwirklicht und maß der Musik keine ernsthafte Rolle bei. Daher war die Anzahl der Opernaufführungen in den ersten Monaten des Pester Ungarischen Theaters unverhältnismäßig gering, und da es an qualifizierten Sängern mangelte und ein Orchester ausreichender Größe fehlte, ließ auch das Niveau zu wünschen übrig. Das Publikum bevorzugte jedoch musikalische Inszenierungen – obwohl die Musik auch als

Begleiter der Prosastücke allgegenwärtig war. Die Theaterleitung nahm die unangenehmen, mehrjährigen Geplänkel, das als „Opernkrieg“ bekannt wurden, auf sich und ordnete bereits im Januar 1838 gezwungenmaßen die Einrichtung einer Opernsparte an. Deren erster Schritt bestand darin, eine echte Primadonna, Rozália Schodel-Klein, und einen energischen ersten Kapellmeisters, den ebenfalls noch jungen, jedoch in der Opernpraxis bereits erfahrenen Ferenc Erkel unter Vertrag zu nehmen. Unter der Leitung Erkels durchlief das erweiterte Musikensemble des Pester Ungarischen Theaters eine schnelle und spektakuläre Entwicklung. 1838 fanden acht, 1839 neun Premieren statt, und während die Anfangsschwierigkeiten gemeistert wurden, gelangten hier Werke von Bellini, Donizetti und Mercadante zur Aufführung, wie in den anderen Opernhäusern der Region. (Saverio Mercadantes Oper *Il giuramento* [Das Gelübde] nach dem Klavierauszug von Ferenc Erkel und Franz Kirchlehner instrumentiert; dies war Erkels erste größere Arbeit als Opernkompontist) Bereits 1839 folgten die erste ungarische komische Oper, *Csel* [Die List] von András Bartay und kurze Zeit später auch Erkels erste Oper *Bátori Mária* mit Frau Schodel-Klein in der Hauptrolle. Trotz niveauvoller Ausstattung und gut ausgearbeiteter Musik hatte Bartays Werk nicht den erwarteten Erfolg, die erhoffte Anerkennung blieb ihm versagt. Der Durchbruch kam jedoch mit der *Bátori Mária*, denn hier war es Erkel erstmals gelungen, wahrhaftig überzeugend die Elemente der zeitgenössischen – hauptsächlich italienischen – Operntradition: ihr Sujet, ihre Musiknummern- und Typen-, ihre Formen-, Harmonien- und Melodien-

Anne de La Grange

welt mit dem aus der ungarischen Dramenliteratur und Geschichte entlehnten Libretto und einem Musikstoff zu verschmelzen, der den Motivschatz des Verbunkos in Erinnerung ruff. Das Publikum

war begeistert und das Stück überzeugte selbst diejenigen, die dem Genre Nationaloper skeptisch gegenüberstanden. Zum durchschlagenden Erfolg des Werkes, das bis 1860 insgesamt 35 Mal aufgeführt wurde, trug neben der Musik Erkels auch die Themenwahl bei. Die Gestalt der *Mária Bátor*i war dem damaligen Publikum nicht unbekannt. Der Quellenstoff der Opernlibrettos von *Béni Egressy*, das gleichnamige Trauerspiel von *András Dugonics*, war seit 1794 auf den ungarischen Bühnen stets gegenwärtig, wurde sogar vom Nationaltheater gelegentlich auch in der Folgezeit im Wechsel mit Erkels Oper wiederaufgenommen. Dieser Umstand förderte nicht nur das Verständnis der Oper, sondern trug auch zu ihrer Legitimierung als ursprüngliches nationales Kunstwerk bei. Ähnlich erfolgte die Wahl des Librettos auch bei Erkels späteren Opern, obwohl die äußere Legitimation durch das Drama, die so erfolgreich dem Abbau anfänglicher Vorurteile gegenüber der Gattung Oper gedient hatte, immer weniger vonnöten war. Umso mehr mangelte es an originalen Libretti: Das Textbuch zum *Hunyadi László* (1844) schrieb *Béni Egressy* nach einem historischen Schauspiel des jungen *Lőrinc Tóth*, welches den Preis der Ungarischen Gelehrtenesellschaft gewonnen hatte, und der Gleiche schuf nach dem Drama von *József Katona* (1815/21; Uraufführung im Pester Ungarischen Theater: 1839) das Libretto zum *Bánk bán* (1861). Das Textbuch des *Dózsa György* (1867) verfasste *Ede Szigligeti* nach dem „historischen Trauerspiel in Versen“ von *Mór Jókai*, das 1857 großen Aufruhr ausgelöst hatte. Als Textquelle des *Brankovics György* (1874) diente das Drama von *Károly Obernyik* (1856), das von

den Sängern des Theaters, Lehel Odry und Ferenc Ormai, die auch als Regisseur bzw. Übersetzer tätig waren, für Erkel bearbeitet wurde. (Die Rolle des Brankovics hatte Erkel von vornherein für Odry komponiert.)

Den *Hunyadi László* von Lőrinc Tóth lernte Egressy im Dezember 1839 kennen und konnte offenbar sofort mit der Arbeit beginnen, da Erkel bereits im Aufführungsjahr der Prosafassung im Wesentlichen die Musik der Oper fertigstellen konnte. Auf die Premiere musste er jedoch bis zum 27. Januar 1844 warten. Einer der Gründe war vermutlich, dass das Ensemble infolge des „Opernkrieges“ ohne Primadonna blieb: Rozália Schodel-Klein ging Ende 1840 unverhofft ins Ausland und kehrte erst im September 1843 in das Ensemble des Nationaltheaters zurück. Erkel und Egressy hatten jedoch mit Sicherheit an sie gedacht, als sie die heroische Figur der Erzsébet Szilágyi zu einer der strahlendsten Frauengestalten der ungarischen Opernliteratur formten. Die Rolle und ihre Sängerin fanden schließlich zueinander. Etwa vierzig Mal konnte das begeisterte Publikum des *Hunyadi László* die Schodel bis Mitte 1849 erleben. Erkel fügte dem Stück, das sich ungebrochenen Erfolges erfreute, später, neben mehr oder weniger umfangreichen Änderungen, einige Solonummern hinzu. Im Jahre 1847, als Kornélia Hollósy in Erscheinung trat, bekam Mária Gara eine Cabaletta, welche die außerordentlichen gesangstechnischen Fähigkeiten der jungen Primadonna der Oper hervorhob. In den Jahren 1850–1851, als die Rolle der Erzsébet Szilágyi vierzehn Mal von der französischen Starsopranistin Anne de La Grange übernommen wurde, schrieb

Erkel für sie eine an den Stimmumfang extreme Anforderungen stellende, bravouröse Einlagearie. Mit dieser gab er der Rolle gerade im Hinblick auf die La Grange ihre absolute Vorrangstellung in der Oper zurück. Als 1859 Ferenc Stéger gastierte, weitete Erkel auch die Arie des László Hunyadi im ersten Akt aus.

Pressemeldungen zufolge hatte Ferenc Erkel der Gedanke an eine Vertonung des Dramas von Katona bereits im Premierenjahr des *Hunyadi* beschäftigt. Es liegt nahe, dass er mit dem Komponieren in der zweiten Hälfte der 1840-er Jahre begann. Trotz des Drängens der Zeitgenossen kamen die Arbeiten am *Bánk bán* nur langsam, mit Unterbrechungen voran, so konnte die Premiere erst im Jahre 1861 stattfinden. Obwohl mit Ausnahme des zweiten Aktes der *Erzsébet* („Gelegenheitsgalanteriestück“, 1857) in dieser Zeit Erkels Werkstatt keine Opernkomposition verließ, reifte sein Stil im Laufe der vergangenen sieben Jahre entschieden. Mihály Mosonyi zufolge betrieb Erkel mit diesem Werk eine „wahrhaftige musikalische Verschwendung“. Der *Bánk bán* resümiert seine gesamte bisherige Opern Erfahrung. Die Rollentypologie und der Aufbau des Stückes in geschlossenen Nummern sowie die Art und Weise, wie er den „nationalen Stil“ mit den Manieren der italienischen bzw. französischen Opersprache verschmilzt, machen es mit den ersten Bühnenwerken des Komponisten verwandt. Zugleich steht außer Zweifel, dass sich in ihm auch die Vorgeschichte des im *Dózsa György* eingetretenen Stilwechsels erkennen lassen.

Dass Erkel als Kapellmeister bei den Konzerten der Philharmonie einerseits bereits ab 1853 – also noch

während der Reifungszeit des *Bánk bán* – relativ häufig Werke von Wagner dirigierte, und andererseits trotz der Angriffe vonseiten seiner Kollegen möglichst lange, bis 1866, die Inszenierung von Stücken des deutschen Komponisten am Nationaltheater hinausögerte, ist nur ein scheinbarer Widerspruch. (Kodály zufolge war er ihretwegen zu sehr in Sorge um die junge ungarische Oper.) Währenddessen beschritt er mit dem 1867 entstandenen *Dózsa* und mit dem *György Brankovics* 1874 selbst den Weg des Musikdramas. Bei den Kompositionsarbeiten an diesen beiden Opern wurde Erkel auch von seinen beiden Söhnen unterstützt, die die Schule des Wagnerianers Mosonyi absolviert hatten. Seine Hinwendung zum Wagnerschen Musikdrama musste jedoch auf einer eignen Entscheidung beruhen. Dies gilt umso mehr, als sich die Aufhebung der Grenzen zwischen den geschlossenen Nummern, das in den Vordergrundtreten des Sprechgesangs und der endlosen Melodie, die Verfeinerung der Leitmotivtechnik und der sinfonischen Behandlung des Orchesters immer stets organisch in die Entwicklungslinie seines eignen Stils einfügen. Den Wandel erlebte Erkel vermutlich auch selbst als solchen, deshalb schrieb er in einem freundschaftlichen Brief an Ferenc Doppler bezüglich des *Brankovics*: „[...] wie in allen meinen Werken gibt es auch in diesem schwächere Nummern, der Fortschritt ist jedoch insgesamt gesehen unverkennbar.“

Katalin Szacsvai Kim

Deutsche Übersetzung von Andreas Neutsch

Bátori Mária. Die Handlung der Oper spielt am Hofe Koloman I. (des „Bücherfreunds“). Prinz Stephan, der Sohn des Königs, kehrt aus einer siegreichen Schlacht heim und rüstet sich zur Hochzeit: Er möchte seine alte Liebe, Mária Batori, heiraten. Árvai, der Berater des Königs, möchte jedoch, dass der Prinz seine Tochter heiratet, sucht dabei auch die Unterstützung des Königs und wendet sich mit aller Macht gegen die Frau. Der König würde Maria bereits akzeptieren, während der Abwesenheit des Mannes lässt der Adlige jedoch Maria heimtückisch ermorden.

Hunyadi László. Graf Ulrich Czillej, der boshafte Reichsverweser König Ladislaus V. hetzt den König gegen die beiden Brüder Ladislaus und Matthias Hunyadi auf, deren Männer schützen sie jedoch und töten Czillej. Der König heuchelt Freundschaft und umgarnt gleichzeitig Mária Gara, Ladislaus Braut. Von Machtgier getrieben bezichtigt deren Vater, Palatin Gara, Ladislaus des Hochverrats und bringt ihn auf das Schafott. Vergeblich plant Mária Gara die Flucht, vergeblich fleht Erzsébet Szilágyi, Ladislaus Mutter, um Gnade. Dreimal saust das Henkersbeil nieder, Ladislaus müsste daher begnadigt werden, doch auf Befehl Garas kommt er durch den vierten Hieb zu Tode.

Bánk bán. Bánk bán, der königstreue Palatin missbilligt die Revolte des Adels gegen die Königin Gertrudis und deren verantwortungslosen Hofstaat in Meran. Die verzweifelten Klagen des Tiborc, seines Vertrauten, über die elende Lage des Landes und seine persönliche Tragödie, dass man seine Frau Melinda verführte, treiben Bánk Bán in den Kreis der Aufständischen, im Eifer des Gefechts tötet er die Königin. König Endre II., von einem Kriegszug

aus dem Ausland heimgekehrt, will Rache üben, als auf der Szene Tiborc mit dem Leichnam der verwirten Melinda und ihres Sohnes erscheint, die in den Wogen der Theiß zu Tode gekommen waren. **Dózsa György.** Gegen den zum Anführer der Kreuzritter ernannten György Dózsa organisierten sich Adlige unter der Führung von Zápolya. Beim Hofball wenden sie sich unter dem Eindruck der aufrührerischen, gegen den Adel gerichteten Lieder des Lantos plötzlich gegen Dózsa. Ihr Plan gelingt jedoch nicht. Zápolya kann fliehen. Alle anderen geraten in die Gefangenschaft der Kreuzritter. Nach den Worten der Wahrsagerin gelange Dózsa auf den Thron und werde auch gekrönt, dennoch werde ihm jemand gefährlich, der den Wein nicht trinken wird. Auf die Fürbitte der Lóra Csáky werden die gefangen genommenen Adligen später freigelassen, nachdem sie versprochen hatten, sich nicht gegen Dózsa zu verbünden. Nur trinkt nicht vom Wein des Gelübdes: Bornemissza. Dózsas Männer misstrauen Lóra und wollen sie umbringen, aus Versehen töten sie aber statt ihrer Róza, Dózsas Braut. Dózsa unterliegt der Übermacht der Adligen, und es wird klar: Den Anführer erwartet ein Thron aus Feuer.

Brankovics György. Die beiden Söhne des serbischen Herrschers György Brankovics halten sich am Hofe des Sultans auf, als Unterpfand der

Neutralität ihres Vaters im beginnenden Kriegszug der Türken gegen Hunyadi. Auf diese Weise versucht György Brankovics, der spätere Verbündete Hunyadis das Land vor türkischen Repressalien zu bewahren. Seine Tochter Mara entdeckt in Murat, dem Führer der türkischen Gesandtschaft, ihren alten Geliebten wieder, der ihr die Freilassung ihrer Brüder verspricht. Cselebi, der Vollstrecker des Befehls, blendet jedoch die Jungen zuvor. Brankovics zieht unverzüglich in den Krieg gegen die Türken, aber in der siegreichen Schlacht erhält er eine tödliche Wunde.

Namenlose Helden. Ilonka, deren Liebster, Gábor, Freiheitskämpfer geworden ist, wird von ihrem Vater gezwungen, den reichen Csipkés zum Manne zu nehmen. Am Tage ihrer Hochzeit erscheint im Dorf Jankó, ebenfalls Honvéd, ein Vaterlandsverteidiger, und Söldling des Csipkés. Er wird von seinem Herrn bezahlt, die Nachricht von Gábors Tod zu verbreiten. Er verrät jedoch Ilonka die Wahrheit und das Mädchen flieht in Honvéduniform, um den in der Nähe lagernden Gábor zu ehelichen. Nach der Zeremonie greifen die Gegner das Honvédlager an, Ilona, die immer noch Uniform trägt, wird verwundet, verschwindet dann und kehrt nach ihrer Genesung natürlich nicht zu dem enttäuschten Csipkés, sondern zu ihrem Mann, Gábor, zurück.

Az 1839-ben összeült pozsonyi országgyűlés számos meghatározó eredménnyel zárult 1840. május 13-án. Ezek egyike volt az a törvénycikkely, amely a léteért küzdő Pesti Magyar Színház sorsáról döntött: a színházat, mint nemzeti tulajdont országos pártolás alá vette, az országgyűlésnek rendelte alá, és az adakozás (*oblatum*) helyett az országosan kivetendő hozzájárulást (*subsídium*) tette kötelezővé. A tét ugyanis nem volt kisebb, mint az 1837-ben, „a törvényhatóságok által gyűjtött szabad ajánlatokból felépült” Pesti Magyar Színház megsejnése.

Az intézmény, melynek **Erkel Ferenc** (1810–1893) szinte kezdetektől első karmestere volt, 1840. augusztus 8-án, a **Bátori Mária** bemutatóján vette fel a Nemzeti Színház nevet. A korabeli közfelfogás ismeretében akár ellentmondásosnak is tűnhet, hogy épp egy opera adott alkalmat e komoly kultúrpolitikai üzenettel bíró névváltozás ünnepélyes megtételére. A kortársi vélekedés ugyanis, amely a nyelv művelést a polgári nemzetté válás sarkalatos pontjának tekintette, a színház nemzetnevelő tevékenységét kizárólag a magyar dráma előmozdításán és művelésén keresztül látta megvalósulni, és a zenének nem szánt komolyan vehető szerepet. Az opera-előadások száma a Pesti Magyar Színház fennállásának első hónapjaiban éppen ezért aránytalanul alacsony volt, és elegendő szakképzett énekes, valamint megfelelő nagyságú zenekar hiányában a színvonal is kívánivalót hagyott maga után. A közönség azonban a zenés produkciókat részesítette előnyben – jóllehet a zene a prózai előadások állandó kísérőjeként is jelen volt –, és így a társulat vezetése kényszerű döntésként, vállalva az „operaháborúként” számon tartott többéves csa-

Hunyadi László: Cabaletta (autográf / autograph)

tározás kellemetlenségeit, már 1838 januárjában elrendelte egy operarészleg kialakítását. Ennek első lépését jelentette egy igazi primadonna, Schodelné Klein Rozália, és egy energikus első karmester, a még szintén fiatal, de már operai gyakorlattal is rendelkező Erkel Ferenc leszerződötése. Erkel vezetése alatt a Pesti Magyar Színház kibővített operarészlege gyors és látványos fejlődésen ment át. 1838-ban nyolc, 1839-ben kilenc bemutatót tartottak, a kezdeti nehézségeket leküzdve, a régió

operaházaihoz hasonlóan Bellini, Donizetti, Mercadante műveit játszották (utóbbiból az *Esküt* Erkel és Kirchlehner Ferenc zongorakivonatból készült hangszercélésben; ez volt Erkel első komoly operaszerezői munkája), és már 1839-ben az első magyar vígopera, *Bartay András Csel* című műve, kevéssel ezután pedig Schodelné címzereplésével Erkel első operája, a *Bátori Mária* is színre került. A színvonalas kiállítás és a zene kidolgozottsága ellenére Bartay darabja nem hozta meg a várt sikert és elismerést. A *Bátori Máriával* azonban megtörtént az áttörés. Erkel első alkalommal ötvözte valóban meggyőzően a kortárs – főleg olasz – operai tradíció elemeit: szüzséjét, számtípusait, forma-, harmónia- és dallamvilágát a magyar drámairodalomból kölcsönözte, magyar történelmi témájú librettóval és a verbunkosok motívumkészletét idéző zenei anyaggal. A közönség lelkesedett, a darab a nemzeti opera műfajának szkeptikusait is meggyőzte. A mű átütő sikeréhez, melyet 1860-ig összesen 35 alkalommal adtak elő, Erkel zenéjén túl a témaválasztás is hozzájárult. Bátori Mária alakja korántsem volt ismeretlen a korabeli közönség előtt. Egressy Béni operalibrettójának forrása, Dugonics András azonos című szomorújátéka 1794 óta folyamatosan jelen volt a magyar színpadokon (sőt, a Nemzeti Színház, Erkel operájával váltakozva alkalmanként a későbbiekben is felújította), és ez a tény nemcsak az opera megértését segítette, hanem eredeti, nemzeti alkotásként való legitimálásához is hozzájárult. Hasonló úton haladt a librettóválasztás Erkel későbbi operáiban is, jóllehet itt már a dráma általi külső legitimációra, amely az opera műfajával kapcsolatos kezdeti előítéletek lebontását oly sikeresen szolgálta, egyre kevésbé volt szükség – igaz, annál na-

gyobb volt a hiány tehetséges eredeti librettókból. A *Hunyadi László* (1844) szövegkönyvét a fiatal Tóth Lőrincnek a Magyar Tudóstársaság pályáját elnyert történelmi színművéből készítette Egressy Béni, és ugyanő Katona József drámájából (1815/21; NSZ bem.: 1839) alakította ki a *Bánk bán* (1861) librettóját; a *Dózsa György* (1867) szövegkönyvét Jókai Mór 1857-ben nagy vihart kiváltó „verses történelmi szomorújátéká”-ból írta Szigligeti Ede; a *Brankovics György* (1874) szövegforrása Obornyik Károly drámája volt (1856), melyet Odry Lehel és Ormai Ferenc, a színház rendezőként, illetve műfordítóként is működő énekesi dolgoztak át Erkel számára. (Brankovics szerepét Erkel eleve Odry számára komponálta.)

Tóth Lőrinc *Hunyadi Lászlójával* Egressy 1839 decemberében ismerkedett meg, és szinte azonnal munkába foghatott, ha Erkel már a prózai változat színrevitelének évében lényegében elkészült az opera zenéjével. A bemutatóra azonban 1844. január 27-ig mégis várnia kellett. Ennek egyik oka lehetett, hogy az operaháború folyamányaként a társulat ideiglenesen primadonna nélkül maradt: Schodelné 1840 végén váratlanul külföldre távozott, és csupán 1843 szeptemberén vált újból a Nemzeti Színház tagjává. Márpedig Szilágyi Erzsébet heroikus figuráját Erkel és Egressy minden bizonnyal rá gondolva formálta a magyar operairodalom egyik legerőteljesebb kisugárzású nőalakjává. Szerep és énekesé végül találkoztak. 1849 közepéig mintegy negyven alkalommal hallhatta Schodelnét a *Hunyadi László* lelkes közönsége. A törtetlen sikernek örvendő darabot, kisebb-nagyobb módosítások mellett Erkel a későbbiekben néhány további szövegszámmal egészítette ki. 1847-ben, Hollósy

Kornélia feltűnésekor, Gara Mária kapott az opera fiatal primadonnájának rendkívüli énektechnikai képességeit kiemelő cabalettát. 1850–1851-ben, amikor Szilágyi Erzsébet szólámát tizennégy alkalommal a vendégként fellépő francia sztár, Anne de La Grange vette át, Erkel egy szélsőséges hangterjedelmet igénylő bravúros betétánál írt számára, mellyel a szerepnek, épp La Grange-ra való tekintettel, visszaadta az operán belüli abszolút elsőbbségét. Végül 1859-ben, Stéger Ferenc vendégszereplése alkalmával kibővítette Hunyadi László első felvonásbeli áriáját is.

Sajtóhírek szerint a Katona-dráma megzenésítésénél gondolata Erkel már a *Hunyadi* premierjének évében foglalkoztatta. Elképzelhető, hogy az 1840-es évek második felében a komponálásba is belefogott. A *Bánk bán* munkálatai azonban a korszak unszólása ellenére lassan, megszakításokkal haladtak előre, és 1861-ig elhúzódtak. Jóllehet az *Erzsébet* (alkalmi díszmű, 1857) második felvonása kivételével operakompozíció Erkel műhelyéből ebben az időszakban nem került ki, az eltelt tizenhét év alatt stílusa határozottan megérett. Mosonyi Mihály szerint „valóságos zencszeti pazarlást követett el” e művében Erkel. A *Bánk bán* teljes addigi operai tapasztalatát összegzi. A darab szereptipológiája, zárt számos szerkezete és az a mód, ahogyan a „nemzeti Stilt” az olasz-francia operai nyelv manírjaival ötvözi, a komponista első színpadai alkotásaival rokonítja. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a *Dózsa György*ben bekövetkezett stílusváltás előzményeit is felfedezhetjük benne. Csak látszólagos ellentmondás, hogy miközben Erkel karmesterként a Filharmonikusok hangversenyén már 1853-tól – tehát még a *Bánk bán*

érésének idején – viszonylagos gyakorisággal vezényelte Wagner műveit, addig a Nemzeti Színházban a pályatársak támadásai ellenére a lehető legtovább, egészen 1866-ig késleltette a német zeneköltő darabjainak színrevitelét. (Kodály szerint féltette tőlük a zseneszerzőt.) Mindközben pedig zeneszerzőként az 1867-es *Dózsa*-sával, majd 1874-ben a *Brankovics György*vel maga is a zenedráma útjára lépett. E két opera komponálásánál a Wagner-rajongó Mosonyi iskolájából kikerült fiai is segítettek Erkelnek. Elmozdulása azonban a wagneri zenedráma irányába alapvetően saját döntése kellett hogy legyen. Annál is inkább, mivel a zárt számok határainak feloldása, az énekbeszéd és a végtelen dallam előtérbe kerülése, vezérmotívum-használatának és a zenekar szimfonikus kezelésének finomodása mind szervesen illeszkedik saját stílusának fejlődésvonalaiba. A váltást Erkel feltehetőleg maga is ekként élte meg, a *Brankovics*sal kapcsolatban ezért fogalmazhatott így, Doppler Ferencnek írt baráti levelében: „ebben, mint minden más művemben, vannak gyengébb számok is, de egészében véve félreismertetlen a haladás.”

Szacsvai Kim Katalin

Bátori Mária. Az opera cselekménye Könyves Kálmán udvarában játszódik. A király fia, István herceg győztes csatából hazatérve házasodni készül: régi szerelmét, Bátori Máriát akarja elvenni. Árvai, a király tanácsadója azonban saját lányát szánná a hercegnek, és minden erejével, a király támogatását is felhasználva az ifjú asszony ellen fordul. Végül Könyves Kálmán már elfogadná Máriát, de a főúr a féjz távollétében orvul meggyilkolta a nőt.

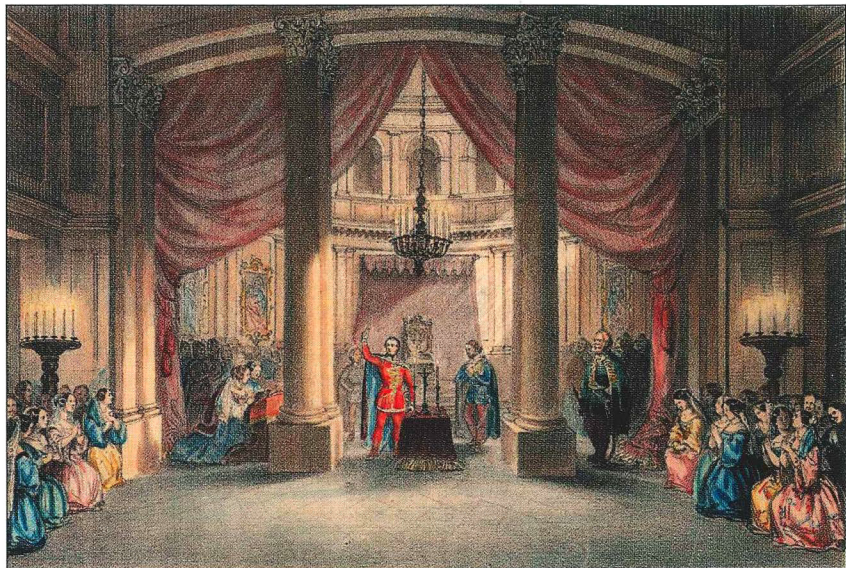
Hunyadi László. V. László király gonosz tanácsadója, Cillei a két Hunyadi fiú, László és Mátyás ellen uszítja a királyt, de a Hunyadiak emberei megvédik őket és megölik Cilleit. A király barátságot színel, közben meg megkörnyékezi Gara Máriát, László feleségét. Apja, Gara nádor hatalomvágytól hajtva felségárulással vádolja meg Lászlót, és a bitófára küldeti. Hiába szervez szökést Gara Mária, hiába könyörög kegyelemért László anyja, Szilágyi Erzsébet. Háromszor sújt le a hóhér pallosa, így Lászlónak kegyelmet kellene kapnia, de Gara parancsára a negyedik bárdcsapás végez vele.

Bánk bán. Bánk bán, a királyhoz hűséges nagyúr ellenzi a nemesi lázadást a királyné, Gertrúd és annak felelőtlenül viselkedő meráni udvartartása ellen. De bizalmas embere, Tiborc kétségbeesett siralmi az ország nyomorúságos helyzetéről és személy tragédiájá, feleségének, Melindának elcsábítása, a lázadók közé sodorja Bánkot, aki a vita hevében megöli a királynét. A külföldi hadjáratból hazatérő II. Endre király bosszút akar állni, amikor megjelenik a színen Tiborc a megzavarodott Melinda és kisfia holttestével, akik a Tisza vízében lelték halálukat.

Dózsa György. A keresztes hadak vezérének kinevezett Dózsa György ellen Zápolya vezetésével szervezkednek a nemesek. Az udvari ünnepegen a Lantos lázító, a nemességet támadó dalainak a hatására hirtelen Dózsa ellen fordulnak, de tervük nem sikerül és az elmenekülő Zápolya kivételével mind annyian a keresztesek fogságába esnek. A Jósó szavai szerint Dózsa trónra kerül, meg is koronázzák, de veszályt jelent a számára valaki, aki a bort nem issza meg. Később Csáky Lóra rábeszélésére a

foglul ejtett nemeseket szabadon engedik, miután megígéri, hogy nem szervezkedik Dózsa ellen. Csak egyvalaki nem iszik a fogadalmi borból, Bornemissza. Dózsa emberei bizalmatlanok Lórával szemben és meg akarják ölni, de helyette tévedésből Dózsa menyasszonyát, Rózsát ölik meg. A nemesi tülerövel szemben Dózsa alulmarad, és kiderül, hogy a vezérré tízes trón vár.

Brankovics György. Brankovics György szerb fejedelem mindkét fia a szultán udvarában tartózkodik, apjuk semlegességének zálogául a Hunyadiak ellen készülődő török hadjáratban. Brankovics, a korábbi Hunyadi-szövetséges, így módon próbálja megkímélni országát a török megtorlástól. Lánya, Mara a török küldöttség vezetőjében, Murátban régi szerelmére talál, aki megígéri testvérei szabadon bocsátását. A parancs végrehajtója, Cselebi, azonban elengedéstük előtt megvakittatja a fiukat. Brankovics azonnal hadjáratot indít a törökök ellen, de a győztes csatában halálos sebet kap. **Névtelen hősök.** Ilonkát, akinek szerelme, Gábor a szabadságharcosok közé állt, apja arra akarja kény szeríteni, hogy férjhez menjen a gazdag Csipkéshez. Az esküvő napján megjelenik a fáluban a szintén honvédnek állt Jankó, Csipkés egyik bérese, aki gazdjától pénzt kap, hogy Gábor halálhíret keltsse. Ő azonban elmondja Ilonkának az igazat és a leány honvédruhában megszökik, hogy a közelben táborozó hadnagy, Gábor felesége legyen. A szertartás után az ellenség rátámad a honvédtáborra és a katonaruhába öltözött Ilona megebesül, majd eltűnik, de felépülése után természetesen nem a családott Csipkéshez, hanem férjürhoz, Gáborhoz tér vissza.

Hunyadi László.

Jelenet a II. felvonásból (Walzel A. F., litográfia) / Scene from Act 2 (A. F. Walzel, lithography)

Archív felvételek / archiv recordings [1], [4], [9], [11], [12], [14]

A I A D

Edited by Anikó Bakos

CD-master: Domonkos Timár

Front cover: design by Miklós Juhász

Printing editor: Marianne Szilasi

Booklet editor: Enikő Gyenge

This compilation © 2010 HUNGAROTON RECORDS LTD.

Made in Hungary

THE OPERA COMPOSER
FERENC ERKEL
(1810–1893)

OPERA EXCERPTS

**Bátori Mária, Hunyadi László, Bánk bán,
Dózsa György, Brankovics György, Unknown Heroes**

Júlia Osváth, Júlia Orosz, Sylvia Sass, Mária Gyurkovics, Karola Ágay
Judit Sándor, Erzsébet Házy, Mária Mátyás

SOPRANOS

Komlóssy Erzsébet

MEZZO-SOPRANO

József Simándy, Róbert Ilosfalvy, József Joviczky, Sándor Palcsó, Gyula Tarnay, Szabó Miklós

TENORS

András Faragó, György Radnai

BARITONES

Kolos Kováts

BASS

**Forrai Chorus, Földényi Chorus, Chorus of the Hungarian Radio and Television,
Chorus and Orchestra of the Hungarian Army, Hungarian Radio and Television Orchestra,
Hungarian State Opera Orchestra, Budapest Symphony Orchestra,
Hungarian State Orchestra**

CONDUCTED BY

**Vilmos Komor, János Kovács, Miklós Erdélyi, János Ferencsik, Tibor Polgár,
András Kórodi, Miklós Forrai**

Total time: 75'52"

Megnevezés: hangzó CD
Forgalmazza:
Hungaroton Records Kft.
1071 Bp., Rottenbiller u. 47.
Származási hely: EU

Notes in English
Présentation en français
Deutsche Notizen
Magyar nyelvű ismertetővel

© 2010 HUNGAROTON RECORDS LTD.

<http://www.hungaroton.hu/>
e-mail: classic@hungaroton.hu